

kalendáriumlapok, melyek valóban hatnak a röplapok szimbólumrendszerére, elméletileg azonban más műfajhoz tartoznak. A Nádasy Ferenc arcképével és rövid gúnyversekkel kiadott metszetes kiadványok esetében is nehéz a pontos műfajt megadni.

A kora újkori nyilvánosság kutatása napjainkban virágkorát éli Németországban, ahol a különböző irodalomtörténeti, történeti, kommunikációtörténeti iskolák jelentős eredményei hatékonyan és inspirálóan egészítik ki egymást, s állnak össze interdiszciplináris egészé. A politikai röplapok összegyűjtése és kronologikus összegzése jól használható keresztmetszetet ad a 17. századi politikai változásokról és azok korabeli nyilvánosság előtt megjelenő jelentőségéről, ezért ez az összkép akkor is nagyon fontos, ha az internetes katalógusok és kiadványok vagy akár a VD17 kiépülése időszakában megváltoznak a kutatás körülményei, lehetőségei és kihívásai. Magyar vonatkozású események szempontjából különösen fontos ez a sajátos politikai összkép, mert így lehet felmérni az arányokat, hogy milyen aktuális kommunikációs közegbe illeszkedik az adott problémakör, vagy mennyire jelentős valóban a korszak óriási híráradatában egy-egy magyarországi fordulat. A katalógus azt is tükrözi, hogy mely események és információk épülnek be egyfajta hosszú távú emlékezetbe, jelenlétebe. Az ismeretanyag továbbélését mutatják az egyes formai megoldások, jól bevált szimbólumok újjászületései, melyek sokszor nem kulcsszavakban, hanem jellegzetes képi megoldásokban, vizuális információként kutathatóak (mint a kártyaasztal, a túl forró gőzfürdő, a hamis dallamokat játszó hegedű vagy a háború pusztításának dorbézoló lakomaként való ábrázolása; P-3210, 3211). John Roger Paas 1985-ben elindított sorozata olyan vállalkozás, mely remek kiindulási alapot teremt az újabb kutatásoknak, hiszen ennek a hatalmas forrásbázisnak az elemzése sokoldalú, interdiszciplináris forrásfeltárásokra és elemzésekre ösztökél, különösen, mert a hazai és nemzetközi kutatásban sorra jelennek meg a korszakot átértékelő monográfiák és tanulmánykötetek. Egy forráskiadás jelentőségéről nagyon fontos visszajelzés, ha újabb széleskörű kutatásnak teremt meg a kiindulási alapját.

G. ETÉNYI NÓRA

A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. 2. kötet: K–M. Összeáll.: LAKATOS ÉVA. Bp. 2011. Országos Széchényi Könyvtár, 372 l.

Lakatos Éva bibliográfiájának most megjelent 2. kötete jellegében és felépítésében egyezik az első kötetben követett gyakorlattal (vö. MKsz. 2011: 130–132), azaz a betűrendben adott lapcímek alatt sorakoznak az adott lapra vonatkozó bibliográfiai tételek. Ezek mind új, bibliográfiailag még soha nem regisztrált tételek – a korábbi, Lakatos Éva által természetesen jól ismert és számon tartott irodalomra csak rövid utalás található a lapcímek alatt, az új anyag regisztrálása előtt. Ez elegendő a teljes körű tájékozódáshoz, de gyakorlatilag nem vesz el helyet az új anyag prezentálása elől. A sorszámozott tételekhez a kötet végén névmutató tartozik. A bibliográfia szerkezete így a lehető legegyszerűbb, de – vagy éppen ezért – praktikus, a tájékozódást jól szolgálja. Az anyag közel ötezer tételtől áll (e kötetben a 4763–9553. tételek lelhetőek föl). A magyar sajtótörténeti irodalomnak e bibliográfiájáról értékelésként most is az mondható el, ami már az első kötet ismertetésekor nyilvánvaló volt: alpmű. A rendkívül elhanyagolt, nagy adósságokkal terhelt magyar sajtótörténeti kutatás egy nélkülözhetetlen kézikönyvet kap benne. Ez különösen ma hangsúlyozandó, amikor egyre szélesebb körben terjed a tévhit, hogy „az interneten minden megtalálható”. Nos, egyáltalán nem található meg minden, ma még hatalmas az a szövegóceán, amely szükségképpen kívül marad az internetes keresőrendszer szemhatárán, s amelyet gépi, automatikus kereséssel nem lehet elérni. S mivel a sajtótörténet irodalma jelentős részben magukban az egykori lapokban rejtezik (saját magukról referálnak és/vagy riválistáikról tudósítanak), ez az irodalom csak maguknak a lapoknak az átnézésével gyűjthető ki. Hagyományos, „kézi” technikával, meg nem spórolható személyes erőfeszítéssel és szorgalommal. Lakatos Éva teljesítménye abban áll, hogy sok évtized munkájával áttekintette azt a hatalmas szövegtömeget, amelyet története során a magyar újságírás hozott létre, s kigyűjtötte belőle azokat a tételeket, amelyek így vagy úgy sajtótörténeti érdekűek. (A teljes gyűjtés, terjedelmi okokból, sajnos, nem kerülhetett be e bibliográfiába sem:

az anyag egy része cédulákon marad.) Mindez, elmondva, pofonegyszerű eljárásnak látszik. De ha valaki járt már egy nagyobb könyvtár hirlaptárában, az jól tudja, a bibliográfus által átnézendő anyag oly nagy, hogy csak tonnákban mérhető. Ahhoz, hogy valaki minden lapot átpörgessen, figyelve az érdemi információkra, egy élet sem elég. S ráadásul egyáltalán nem mindegy, hogy mire figyel föl a bibliográfus. A releváns információ sokszor apró hírekben, néhány soros közleményekben búvik meg. Nem egyszer pedig az, ami önmagában kevésbé érdekesnek látszik, egy adatsorozat részeként már beszédessé válik. A szorgalom, a kitartás és a jó szem elengedhetetlen eszköz e munkában. Szerencsénkre azonban Lakatos Éva vérbeli bibliográfus, szinte életvitelszerűen végzi immár évtizedek óta ezt a munkát. Erejét és idejét ma is e célnak rendeli alá.

A bibliográfia az önzetlenség műfaja: ez minden bibliográfiára áll, de Lakatos Éva munkájára fokozottan érvényes. Magyar sajtótörténet-írás mostantól kezdve elképzelhetetlen az ő anyagfőltáró munkája nélkül.

A mostani kötet a K–M betűk anyagát adja. Némelyik lapcím alatt csak egy tétel árválkodik (ezek a lapok általában kevésbé fontos, mondhatnánk marginális újságok, folyóiratok voltak, a maguk idejében sem keltettek nagyobb érdeklődést), sokszor azonban – s éppen a fontosabb lapok esetében – tekintélyes számú tétel sorakozik egy-egy lapcím alatt. A betűrend véletlene szerint e kötetben található olyan fontos lapok irodalma is, mint a vajdasági magyar irodalom emblemikus folyóiratáé, a Kalangyáé (4793–4865. t.), a népi mozgalom lapjáé, a Kelet Népeé (5269–5330. t.), de itt van regisztrálva a kolozsvári Keleti Újság (5341–5433. t.) és az ugyancsak kolozsvári Korunk (5954–6116. t.) irodalma is. S e kötetben vehetjük szemügyre a katolikus Korunk Szava (6117–6155. t.), az avantgardista Ma (6704–6757. t.), az Illyés szerkesztette Magyar Csillag (6863–6897. t.), a Tisza István gróf érdekkörébe tartozó Magyar Figyelő (6985–7005. t.), az Ignotus által utólag a legjobb magyar napilapnak ítél „régí” Magyar Hírlap (7122–7218. t.), a pozsonyi Magyar Hírmondó (7229–7273. t.), a fasizmusellenes szellemi honvédelem lapjaként híressé vált „régí” Magyar Nemzet (7735–7831. t.), a Pataj József

szerkesztette zsidó Múlt és Jövő (9351–9371. t.) vagy a Kassák szerkesztette, irodalmi és „világnézeti” szempontból egyaránt fontos Munka (9378–9403. t.) stb. irodalmát is. A felsoroltak nagyon különböző lapok voltak, más-más célt szolgáltak, de a maguk területén megkerülhetetlenek. S a másik véglet is regisztrálva van e kötetben. Olyan igazi különlegességnek számító lap is bekerült például a bibliográfiába, mint a Tokióban magyarul kiadott Keletázsiai Magyarország vagy a Kubai Magyar Hírlap. (Magam, őszintén meg kell mondanom, a tokiói magyar lapnak eddig még a híret sem hallottam. Ez a bibliográfia kellett ahhoz, hogy pusztá léte tudatosuljon bennem.) Lakatos Éva jó bibliográfusként nem cenzorodik, sajtótörténettől idegen szempontok miatt nem hagy el lapokat, tételeket. Jellemző e tekintetben, hogy az illegális KMP lapjaira, nyomdáira vonatkozó írásokat (pl. 5908–5919. tételek) is rendre regisztrálja.

A közel ötezer tétel, ahogy az első kötet anyaga is, igazi kincseshánya. Nemcsak a sajtótörténetészek meríthetnek belőle, de számos egyéb történeti diszciplína művelői is, az irodalomtörténetészektől a köztörténet kutatóiig. Érdemes benne meghatározott cél nélkül, pusztá „kíváncsiságból” is böngészni. Nagyon sokféle érdeklődés találhat itt kielégülést, sokféle kutató lelhet megírandó témára.

A cím „sajtótörténeti” bibliográfiát ígér, s ez így is van: sajtótörténeti anyagot kapunk. Az összefoglaló megnevezés azonban elfedi, hogy a gyűjtés kiterjed mindarra, ami e néven emlegethető. Az egykori újságírókra és szerkesztőkre éppúgy, mint a kiadóhivatali munkára, a terjesztésre vagy éppen a lapokat előállító nyomdákra. Így hol erre, hol arra kapunk anyagot, aszerint hogy a sajtótörténetész vagy – többnyire – a kortárs újságírók éppen miről adtak hírt, mit mutattak be. Ez megint a számba vett anyag sokrétűségére és gazdagságára hívja föl a figyelmet. (No meg persze a kutatómunka egyenetlenségeire. Az igazán jó sajtótörténeti feldolgozás ugyanis összefoglalóan mutatja be tárgyát, egyik tevékenységi területet sem hagyja figyelmen kívül. A magyar szakirodalom azonban sajnos többnyire nem ilyen.)

A bibliográfia hozadékát a maga teljességében persze majd csak egy új, az eddigieknél megalapozottabb sajtótörténeti monográfia érényeiben ismerhetjük föl.

Magam az elmondható sok jó után, hálásan a kapott adatokért, az inspiráló, fölfedezészámba menő anyagért, igazában csupán két dolgot tennék szövé. A adatrögzítési, gépelési hibákat, amelyek zöme persze nem is az összeállító, hanem a begépelők lelkén szárad. (Az olyan elírás, mint amilyen a 6320. tétel annotációjában található, s amely csakugyan a bibliográfus botlása, ritka. A Somogyi Könyvtári Műhely ugyanis nem „kaposvári” folyóirat, de ezt Lakatos Éva is tudja, hiszen a szegedi Somogyi-könyvtár anyagát ő maga is sokszor használta. S ugyanilyen érthetetlen tollhiba Ignotusnak Ignotus Pállal való azonosítása a 7174. tételben.) A másik, amit – nem annyira hibaként, inkább hiányként – érdemesnek tartok itt is szövé tenni: ehhez a gazdag anyaghoz nagyon elkelne egy sokrétű keresést lehetővé tevő komplex mutató. Ha maga az összeállító vagy a későbbiekben esetleg keze alá dolgozó fiatalabb kollégái kidolgoznának egy tárgyszórendszert, ez az anyag a tételszámok segítségével könnyen csoportosítható és kereshető lenne. S a mutató nem is foglalna el nagyon sok helyet. (Ezt az utolsó kötet végén még pótolni lehetne.)

A hírek szerint hamarosan várható a harmadik kötet, s készül a negyedik is. Nagy nyereség lenne, ha még idén, 2012-ben teljessé válna e nagy mű. Az Országos Széchényi Könyvtár jó ügyet támogat, amikor anyagi erejével e munka mellé áll, s vállalja a kiadás költségeit.

LENGYEL ANDRÁS

Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára. Szerk.: KOVÁCS Zsolt, SARKADI NAGY Emese, WEISZ Attila. Kolozsvár, 2011. Erdélyi Múzeum Egyesület – Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány. 392 l.

Vannak iskolák, melyek csendesen, szinte a háttérben dolgoznak, de eredményeik olyanok, amelyeket hosszú ideig haszonnal tanulmányozhatnak az utódok. Kovács András kolozsvári művészettörténeti, művelődéstörténeti iskolája is ilyen. A 65 éves mestert köszöntő 23 írást olvasva biztosak lehetünk itéletünkben.

Milyen mester Kovács András? Emberi erényei mellett olyan, aki számos saját ötletét, megkezdett témáját folytatattatja diákjaival, szigorú olvasószer-

kesztőként, instruktorként nem elengedve azok kezét. A tanulmányok mindegyike idézi a mester egy-egy írását, igazolva állításomat. Néhány példát kiragadva említem Mihály Melinda tablóját Kolozsvár reneszánsz építészetéről, Emódi Tamás dolgozatát a nagyváradi fejedelmi palotabelsőről vagy Kovács Zsolt nyomozását a gyulafehérvári csillagda emléke kapcsán.

A mester Erdélyben él. Ott élt akkor is, amikor Erdély zártabb volt, sőt zárt. A zárt Erdélyben egyetemes művészettörténetet tanítani csak úgy lehetett, ha a folyamatos olvasás mellett állandó vágyakozásban élt az ember: eljutni egy-egy olyan műemlékhez, műtárgyhoz, amelyről oly sokat olvastunk már, és amelynek értéséhez csak a tapasztalás hiányzik. Öröm azt tudni, hogy Kovács Andrásnak végül is megadatott, hogy némelyik kedves tárgyához, helyszínéhez ellátogasson. De addig is, amíg nem lehetett, elméletileg képezte magát és diákjait, megismerve Erdélyt. Falvanként, kastélyonként, sőt annál is alaposabban, a levéltári források szintjén. Így falkutatás előtt is volt képe egy-egy műemlékről. Ezt a hármasságot – egyetemes művészettörténeti keret, elméleti alapok, forrásismeret – verte diákjai fejébe is, sikerrel.

A „források” nagyon különböző dolgot jelentenek a művészettörténészeknek: magukat az emlékeket, műtárgyakat, a térszerkezetet, a díszítő elemeket stb. De szinte mindig az írott forrásokat is. Kovács András iskolájának tagjai azok közé tartoznak, akik az írott forrást egyenrangúként kezelik a létező műtárggyal. Szemléletük valóban interdiszciplináris. Az egyes esettanulmányok tárgya mindig történeti, művelődéstörténeti összefüggésrendjében jelenik meg, sokszor komoly szaktudományos (például teológiai) kérdések megismerése és megismertetése mentén. Példaként említhetem Bálint Ágnes és Frank Ziegler írását a nagyszzebeni Rosenauer-kép átfestéséről vagy Sarkadi Nagy Emese tanulmányát a berethalmi Mária-oltár oromzati és táblaképeinek egységes, új teológiai koncepciójáról.

A tanítvány a tanártól nyerte azt a korrektséget és nyíltságot, amellyel az egyes kérdéseket nyitva meri hagyni. Ha nincsen forrás, itt a vége, és nincsen fantáziálás. Ismét Emódi Tamás tanulmányát említem, vagy Kósa Béláét a korondi középkori templomokról.